

Universitatea „Babeș – Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Școala Doctorală de Studii Lingvistice și Literare

Rezumat

Postmodernismul în teoria literară românească

Coordonator:

Prof. univ. dr. Ioana Bican

Doctorand:

Robert Cincu

2019

Cuprins

Introducere	3
1974-1985	10
Primul articol.....	10
O prefață.....	13
Poezia cotidianului și noul antropocentrism	15
„Caiete critice” 1983	20
1986 „Caiete critice”	27
Context	27
Dificultățile conceptului.....	29
Postmodernism în afara literaturii	36
Eseuri postmoderne	39
Critică și istorie literară.....	44
Bibliografia occidentală	48
Contribuții majore	51
1987-1995	64
La Porțile Orientului	64
O ipoteză	75
Seminarul de la Stuttgart.....	88
„Echinox” 1993.....	99
Competiția continuă	107
„Euresis” 1995	112
Volume de autor, retrospective	122
Primele volume	122
1996.....	130
1998-1999	138
Postmodernismul românesc	150
Din dosarul unei bătălii culturale	160

Postmodernitate.....	167
Sfârșitul dezbaterii	172
Concluzii	178
Bibliografie	186

Cuvinte-cheie: postmodernism, optzecism, textualism, teoria literară românească, metanarațiuni legitimize.

Rezumat:

Subiectul lucrării de față nu vizează în primul rând postmodernismul în sine, cât, mai ales, evoluția încercărilor autohtone de a defini acest concept. Astfel, intenția lucrării este de a reconfigura o istorie a teoretizărilor postmodernismului în cultura română, stabilind cele mai importante repere și direcții în acest sens. Studiul urmărește cronologic evoluția reflecțiilor teoretice românești despre postmodernism de la primele încercări de familiarizare cu conceptul până la studiile ample care clarifică teoretic cele mai importante repere ale sale, constituind astfel o imagine de ansamblu coerentă a acestui fenomen literar.

Dat fiind faptul că lucrarea de față se dorește o istorie a teoriilor românești despre postmodernism, criteriul cronologic este unul foarte important, astfel structura(re) capitolelor va ține cont de succesiunea studiilor românești analizate și de anumite repere istorice majore care pot fi identificate ca atare.

În foarte multe cazuri, textele pe care le am în vedere au fost publicate inițial ca articole în revistele literare, iar ulterior au fost reluate și în volume colective sau volume de autor. În aceste cazuri, în mod evident, nu voi analiza pe larg de două (sau de trei) ori același text. Voi, încerca, mai degrabă, să stabilesc care dintre multiplele publicări ale aceluiași text este cea mai relevantă, analizând impactul cultural produs de această publicare (dezbateri declanșate, numeroase citări ulterioare etc.), rezumându-mă, în cazul celorlalte publicări ale articolului, doar la încadrarea lor istorică în contextul mai larg al culturii române.

Un prim reper important în materie de teorii românești ale postmodernismului corespunde apariției, în 1986, a numărului special din revista „Caiete critice” (dedicat integral postmodernismului). Această primă imagine de ansamblu asupra conceptului de postmodernism în spațiul românesc este până la ora actuală una dintre cele mai citate referințe teoretice în domeniu. Continuând pe aceeași linie, putem stabili că, în mod similar, numărul special al revistei „Euresis” din 1995, dedicat, de asemenea, exclusiv postmodernismului, este un alt reper teoretic major. Spre deosebire de cazul „Caiete critice”, în „Euresis-ul” din 1995 dispăruseră rigorile regimului comunist, iar bibliografia occidentală era acum mult mai accesibilă.

Apariția volumelor de autor dedicate postmodernismului constituie, de asemenea, un element important în istoria dezbaterilor românești privind curentul. În 1994, spre exemplu, apare volumul lui Dan Grigorescu, *Între cucută și Coca-Cola*, un prim volum dedicat integral postmodernismului (e drept, insistând foarte mult pe o analiză axată pe artele plastice), iar în 1996 apare cartea lui Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, o investigație sistemică a curentului plecând de la teoriile unor autori precum Fredric Jameson sau Jean-François Lyotard.

Perioada 1999-2000 marchează un alt moment important în istoria dezbaterilor românești privind postmodernismul. În acești ani sunt publicate nu mai puțin de patru volume dedicate integral curentului, două dintre acestea devenind ulterior *canonice*: *Postmodernismul românesc* (Mircea Cărtărescu), respectiv *Postmodernism. Din dosarul unei „bătălii” culturale* (Ion Bogdan Lefter).

Desigur, am semnalat aici doar câteva repere majore, însă urmărind îndeaproape evoluția discursul teoretic românesc despre postmodernism, în lucrarea propusă voi semnala și alte *puncte de cotitură*, precum și cazuri de contribuții teoretice foarte interesante mai puțin discutate de istoricii curentului.

Primul capitol al lucrării vizează perioada 1974-1985, perioadă în care apar primele articole teoretice românești dedicate postmodernismului din cultura română. E vorba, mai exact, de acele texte apărute înainte de dosarul „Caietelor critice” din 1986 (considerat de cei mai mulți dintre istorici drept începutul dezbaterii propriu-zise a postmodernismului în România). Printre textele analizate și contextualizate în cadrul acestui capitol se numără: *Post-modernii americani. O traiectorie spre viitor* (publicat de Andrei Brezianu în revista „Secolul 20” din 1974), *Poemul ca gest* (o prefață publicată de Ștefan Stoenescu în 1980), două articole publicate de Alexandru Mușina în 1981, respectiv 1982 (abordând teme precum poezia cotidianului și noul antropocentrism) și un număr la revistei „Caiete critice” din 1983 (număr dedicat „noii poezii” de la acea vreme) în care mai mulți autori (printre care și Nicolae Manolescu) propun câteva observații teoretice legate de postmodernism. Pe lângă o investigație istorică și teoretică a acestor texte, în capitolul *1974-1985* lucrarea propune și o analiză comparativă între textul lui Andrei Brezianu din 1974 și textul semnat de Nicolae Manolescu în 1983. Cei doi autori împărtășesc o idee comună la care aleg să raporteze în moduri fundamental diferite – mai exact ambii autori pun problema unui caracter elitist intrinsec al postmodernismului, iar dacă Brezianu consideră, într-adevăr, postmodernismul drept un curent elitist, Manolescu își propune să demonstreze că

postmodernismul e, de fapt, anti-elitist. Ambele ipoteze privind elitismul postmodern sunt importante în contextul lucrării de față deoarece în cultura română nu există alte cazuri de autori care să ridice o astfel de problemă. Cu alte cuvinte, în două dintre primele articole românești despre postmodernism, găsim această ipoteză a elitismului postmodernist, tratată în moduri radical diferite, și abandonată categoric în toate comentariile teoretice ulterioare asupra curentului. Lucrarea semnaleză astfel nu doar caracterul contradictoriu al soluțiilor propuse de cei doi autori, dar și caracterul izolat al textelor în contextul mai larg al culturii române.

Cel de-al doilea capitol, intitulat *1986 „Caiete critice”*, analizează textele publicate în dosarul dedicat postmodernismului din revista „Caiete critice” 1986, propunând inclusiv o clasificare a acestor texte în funcție de soluțiile teoretice propuse de autori, în funcție de stilistica discursului, reperele bibliografice utilizate de autori, nivelul de originalitate sau relevanță al textelor etc. Sunt astfel identificate texte eseistice care, contrar intenției dosarului, nu își propun, de fapt, o clarificare teoretică a postmodernismului, optând, mai degrabă pentru abordări subiective, confesive, pseudo-manifeste sau construcții aforistice care doar parțial rezonază cu paradigma postmodernă. Există, pe de altă parte, în dosar, texte academice care nu țin, însă, de zona literaturii discutând mai degrabă aspecte legate de arhitectură, muzică, arte plastice. O altă categorie de texte care poate fi identificată la nivelul dosarului e formată din contribuții apropiate mai mult de analiza literară – mai mulți autori comentează diferite texte din literatura primară sugerând faptul că aceste texte ar fi postmoderne, cu toate că o clarificare teoretică propriu-zisă a postmodernismului lipsește aici. Nu în ultimul rând, există în cadrul dosarului și câteva contribuții majore care semnaleză o serie de elemente specifice paradigmei postmoderne (vezi textele unor autori precum Monica Spiridon, Ion Bogdan Lefter, Dan Ion Nasta). O astfel de clasificare a tipurilor de texte reproduse în dosarul „Caietelor critice” are meritul de a semnala diversitatea de opinii legate de postmodernism (raportat la epoca respectivă), precum și dificultatea teoretizării conceptului. În plus, faptul că postmodernismul apare caracterizat (inclusiv în acest dosar din 1986) drept un curent eclectic, poate fi unul dintre motivele pentru care teoretizarea sa generează o serie de propuneri nu doar diversificate, dar de-a dreptul contradictorii în unele cazuri.

Capitolul trei din lucrare investighează perioada 1987-1995. Practic, această perioadă include articolele despre postmodernism publicate după „Caiete critice” 1986, dar înainte de apariția primelor volume de autor importante în raport cu conceptul. Sunt analizate aici, într-o primă fază, mai multe articole aparținând unor autori precum Ioana Em. Petrescu și Alexandru

Mușina. Ambii autori discută postmodernismul în raport cu configurarea unui tip de umanitate – dacă Alexandru Mușina propune un concept propriu, acela de „noul antropocentrism”, Ioana Em. Petrescu preferă să asocieze schimbarea de paradigmă cu un nou tip de umanism capabil să cultive o filosofie a contrariilor complementare (o abordare care rezonază cu filosofiele pre-socratice sau cu mutațiile similare produse în fizica post-einsteiniană). Aceste texte publicate înainte de 1990, deși au avut parte de o bună receptare în epocă, au fost mult mai mult comentate în anii următori, după Revoluție. Tot în acest capitol sunt analizate și contextualizate câteva dosare importante dedicate postmodernismului. Un prim dosar se referă la Seminarul de la Stuttgart din 1991 dedicat „sfârșitului postmodernismului”, publicat în revista „Contrapunct” din acel an. Dosarul e important pentru că reprezintă o primă imagine de ansamblu privind relațiile teoreticienilor români ai postmodernismului cu mediul academic Occidental – în acel an 1991 Universitatea din Stuttgart a organizat un coloeviu dedicat sfârșitului postmodernismului. Printre participanți s-au numărat câteva personalități marcante ale curentului (John Barth, Malcom Bradbury, Raymond Federman, William H. Gass, Ihab Hassan), dar și specialiști din majoritatea țărilor europene. Contribuțiile din dosarul revistei „Contrapunct” aparțin celor cinci specialiști români care au participat la respectivul seminar: Ion Bogdan Lefter, Mircea Cărtărescu, Florin Berindeanu, Pia Brînzeu și Tiberiu Paskuy. E foarte probabil ca în contextul acelor ani, imediat după revoluția din 1989, un dosar cu o astfel de deschidere spre Occident să fie mai important decât o reluare a dezbaterii propriu-zise despre postmodernism, o dezbatere care, oricum, urma să se dezvolte semnificativ în anii următori. Capitolul discută și despre o anchetă a revistei „Echinox” din 1993, respectiv despre dosarul revistei „Euresis” din 1995 (una dintre cele mai citate surse românești în materie de comentarii teoretice pe marginea postmodernismului, alături de „Caiete critice” din 1986). Nu în ultimul rând, în acest capitol e prezentată și celebra antologie *Competiția continuă* editată de Gheorghe Crăciun în 1994. Odată cu trecerea timpului antologia *Competiția continuă* și-a conturat tot mai clar statutul de reper bibliografic esențial în raport cu literatura română, iar acest lucru nu este deloc surprinzător dacă ținem cont de faptul că avem de-a face cu o colecție de texte teoretice din anii '80 care problematizează literatura anilor '80, reușind cu atât mai mult să surprindă spiritul unei epoci de la care se revendică multe dintre direcțiile literare actuale.

Penultimul capitol al lucrării se intitulează *Volume de autor, retrospective*, iar primul subcapitol aici discută despre primele volume românești dedicate parțial sau integral conceptului de postmodernism. Sunt, astfel, analizate texte precum: *Moderni și postmoderni* (Radu Lupan,

1988), *Vîrstele romanului* (Liviu Petrescu, 1992), *Istoria tragică și grotescă a întunecatului deceniu literar nouă* (Radu G. Țeposu, 1993), *Textualism și autenticitate* (Marin Mincu, 1993), *Între cucută și Coca-Cola* (Dan Grigorescu, 1994). Subcapitolul următor discută trei volume cu o vizibilitate mai mare în spațiul cultural românesc, volume apărute în 1996. E vorba, pe de o parte, de *Poetica postmodernismului* de Liviu Petrescu. Cartea reprezintă, de fapt, o rescriere a volumului *Vîrstele romanului* (1992), în condițiile în care cele două sunt structurate la fel: ambele debutează cu un *Argument*, urmat de trei mari capitole intitulate la fel: *Coiful Minervei*, *În orizontul misterului* și *Lira lui Orfeu*. Conținutul celor patru părți este, de asemenea, similar, mari secvențe de text din *Vîrstele romanului* regăsindu-se și în *Poetica postmodernismului* (informația apare, de altfel, și în *Argumentul* volumului din 1996). Tot în acest subcapitol, lucrarea propune o analiză a volumului *Texte despre postmodernism. Artă anilor '80* de Magda Cârneli. Autoarea a fost o figură prezentă în dezbaterile românești privind postmodernismul (contribuind cu articole atât în dosarul din 1983 al revistei „Caiete critice” – dosar dedicat *noii poezii* – cât și în dosarul din 1986 dedicat postmodernismului sau în „Euresis” 1995 ș.a.). Volumul e construit dintr-o serie de articole publicate anterior de autoare, acestea datând de fapt din perioada 1985-1994. În ciuda subtitlului cărții (*Texte despre postmodernism*), unele dintre articole nu insistă, de fapt, atât de mult pe acest subiect, fiind orientate analitic mai degrabă spre arta anilor '80 în general (așa cum sugerează mult mai adecvat titlul cărții). Dat fiind faptul că vorbim de articole publicate inițial separat, la distanțe semnificative de timp, volumul capătă în mod evident un caracter fragmentar. Nu în ultimul rând, în acest subcapitol dedicat anului 1996, lucrarea propune o analiză a volumului Monicăi Spiridon, *Apărarea și ilustrarea criticii*. Analiza postmodernismului e rezervată în volumul Monicăi Spiridon în capitolul al doilea, intitulat *Discursul critic la ora Postmodernismului*. Deși vorbim aici de o culegere de articole mai vechi ale autoarei, spre deosebire de volumul Magdei Cârneli, spre exemplu, această selecție a Monicăi Spiridon e mult mai bine structurată, asigurând întregului capitol o viziune oarecum omogenă asupra fenomenului. Primele trei articole funcționează foarte bine ca introducere în problematica postmodernismului, discutând reperele istorice importante din evoluția curentului precum și câteva trăsături definitorii. De altfel, unul dintre aceste prime trei articole, intitulat *Mitul ieșirii din criză*, a fost inițial publicat în dosarul „Caietelor critice” din 1986 unde, așa cum am arătat într-un capitol precedent, a fost unul dintre cele mai importante contribuții acolo.

O secvență importantă a capitolului *Volume de autor, retrospective* din lucrarea propusă vizează perioada 1998-2000 când putem vorbi despre un punct culminat al volumelor teoretice dedicate postmodernismului în cultura română. Într-un prim subcapitol, intitulat *1998-1999* sunt analizate volumele: *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice* (Carmen Mușat, 1998), *În căutarea referinței* (Gheorghe Crăciun, 1998), *Reducerea la scară* (Gheorghe Crăciun, 1999), *Optzecismul și promisiunile postmodernismului* (Mihaela Ursa, 1999), *Forme în mișcare. Postmodernismul* (Mihaela Constantinescu, 1999).

Cu toate că în perioada 1998-2000 este publicat un număr impresionant de cărți dedicate postmodernismului în spațiul românesc, un volum publicat în această perioadă se diferențiază fundamental de celelalte – e vorba de *Postmodernismul românesc* al lui Mircea Cărtărescu, următorul subcapitol din lucrare fiind dedicat integral acestui volum. Vorbim, în acest caz, nu doar despre una dintre cele mai ample analize autohtone ale postmodernismului, dar și despre un volum a cărui popularitate e greu de egalat în domeniul criticii și teoriei literare românești contemporane. Sigur, o parte din popularitatea acestui volum se poate datora și activității literare remarcabile a autorului care, și înainte, și după 1999, s-a impus drept unul dintre cei mai importanți scriitori români contemporani. Majoritatea criticilor români care abordează problema postmodernismului românesc invocă textele (poetice ale) lui Mircea Cărtărescu, autorul fiind considerat *liderul* generației optzeciste, iar textele sale critice sau teoretice sunt prezente în dezbaterile românești privind postmodernismul încă de la începutul anilor '80. La ora actuală, de asemenea, Mircea Cărtărescu este considerat unul dintre cei mai importanți prozatori europeni (obținând, în acest sens, mai multe premii internaționale de renume). E foarte probabil ca în spațiul cultural românesc să nu fi existat, de fapt, o personalitate literară cu o asemenea vizibilitate internațională (exceptând acei autori români care au părăsit țara, stabilindu-se definitiv în Occident), iar o astfel de popularitate se răsfrânge, desigur, și asupra volumul *Postmodernismul românesc*. Însă, chiar și ignorând cariera literară remarcabilă a autorului, volumul se distinge printr-o abordare foarte solidă a paradigmei postmoderne.

Urmează, în lucrarea propusă, un subcapitol dedicat integral volumului lui Ion Bogdan Lefter din 2000. Prezent în dezbaterile românești a conceptului de postmodernism încă de la începutul anilor '80, Ion Bogdan Lefter avea să publice primul său volum pe această temă abia în anul 2000. Deși autorul era privit drept unul dintre cei mai avizați comentatori ai fenomenului în spațiul cultural românesc, cartea sa e publicată, de fapt, spre finalul dezbaterii propriu-zise, într-

un moment în care cele mai importante volume românești apăruseră deja. Fiind vorba de o culegere de articole mai vechi ale autorului, în mod evident, textele din carte nu vor ține cont de bibliografia românească dedicată postmodernismului care se dezvoltase semnificativ în acei ani. Autorul compensează însă aceste lipsuri făcând, în prefață, o scurtă trecere în revistă a publicațiilor românești dedicate postmodernismului – sunt, astfel, amintite volumele unor autori precum: Magda Cârneci, Carmen Mușat, Mihaela Ursa, Ion Buzera ș.a. Diversitatea tipurilor de texte publicate aici constituie una dintre mărcile cele mai vizibile ale cărții: pe lângă articole teoretice propriu-zise, răspunsuri la anchete literare ș.a.m.d., Lefter publică inclusiv o intervenție, transcrisă ca atare, din cadrul unui colocviu ținut la Oradea în 1998. Imaginea de ansamblu creată astfel de volum, deși nu e una perfect coerentă, dată fiind diversitatea de texte, reușește să scoată în evidență câteva dintre mărcile fundamentale ale postmodernismului, dar, mai ales, reușește să surprindă multe dintre elementele-cheie ale dezbaterilor românești privind postmodernismul. Inclusiv prin faptul ca autorul introduce în volum transcrieri ale unor intervenții din colocvii, interviuri sau simple relatări privind mediul academic bucureștean din anii '80, cercurile literare sau cenaclurile optzeciste etc., volumul ajunge, de fapt, să recreeze cu lux de amănunte un context istoric foarte important și care nu apare decât parțial surprins, spre exemplu, în articolele strict teoretice.

Ultimele două subcapitole din capitolul *Volume de autor, retrospective* analizează sfârșitul dezbaterii teoretice propriu-zise a postmodernismului în spațiul cultural românesc. Sub termenul umbrelă de societate postmodernă, tot mai mulți autori vorbesc, de fapt, despre societatea contemporană, termenul de „postmodernă” rămânând o simplă alternativă stilistică. Ceea ce interesează în astfel de studii nu mai este „postmodernitatea” unei societăți, postmodernitatea în sine sau postmodernismul, ci primează, mai degrabă, o analiză a mecanismelor interne care caracterizează societatea contemporană (specificul lor postmodern, sau nu, fiind mai puțin important). E drept, apelul la concepte specifice postmodernismului continuă să existe în această investigație a societății contemporane, cu toate că postmodernismul însuși nu fusese încă pe deplin clarificat (existând, în spațiul cultural românesc, poate doar două contribuții majore, coerente – volumele semnate de Liviu Petrescu și Mircea Cărtărescu). Avem de-a face, așadar, cu o abandonare treptată a interesului pentru dezbaterile conceptului de postmodernism, acesta rămânând în discursul critic drept un sinonim pentru „contemporan”, dimensiunile suplimentare (fie ele și de nuanță) pe care le presupune termenul fiind, de fapt, ignorate. Tot în aceste subcapitole

ale lucrării sunt discutate și „dicționarele de postmodernism” care indică, de asemenea, încheierea dezbaterii și „monumentalizarea” conceptului.

Concluziile lucrării vizează câteva repere definitorii ale istoriei teoriilor românești privind postmodernismul. Urmărind evoluția dezbaterii românești privind conceptul de postmodernism, câteva repere se pot stabili. Ar fi vorba aici, în primul rând, de o tendință frecventă a teoreticienilor de a încerca să definească *în negativ* postmodernismul. Atitudinea față de conceptul de postmodernism traversează și ea un spectru foarte larg în cultura română, de la autorii care preferă să nu asocieze literatura română cu postmodernismul (Alexandru Mușina sau, într-o mai mică măsură, Monica Spiridon ș.a.), până la autorii care văd adoptarea termenului de postmodernism drept o necesitate și, nu în ultimul rând, o urgență (Mircea Cărtărescu, Ion Bogdan Lefter). Se observă, de asemenea, de-a lungul dezbaterii teoretice a postmodernismului în spațiul românesc o preferință pentru dimensiunea strict estetică a termenului. Chiar dacă unii autori vorbesc despre postmodernism drept o epistemă (Liviu Petrescu) sau un epifenomen cultural specific societății contemporane (sau societăților dezvoltate), dimensiunea socială a postmodernismului e adesea trecută pe un plan secund. De foarte multe ori, discutând despre postmodernism (în general) autorii români problematizează, de fapt, tocmai acest postmodernism autonom estetic. Cu alte cuvinte, în mediul românesc nu doar s-a dezvoltat un eventual postmodernism fără postmodernitate, dar a și fost teoretizat un astfel de postmodernism.